

initiations- och vandringsdrama, där *Lycko-Pers resa* beskrivs med de steg som hör till övergångsriter: separation, transition, integration. Förvånande nog saknas här referens till van Gennep, vars klassiska verk om övergångsriter tidigare framhållits.

Efter analysen av *Lycko-Pers resa* mattas avhandlingen. De andra tre sagospelen har inte analyserats lika omfattande som *Lycko-Pers resa*. Frågan reser sig här huruvida *Himmelrikets nycklar*, *Abu Casems tofflor* och *Svanevit* bidragit till den metodiska genomgången och de teoretiska slutsatserna eller om de finns med i avhandlingen mera för fullständighetens skull. I fallet *Himmelrikets nycklar* menar Petri att detta sagospel står närmare sägnen än sagan och att Propps modell av det skälet inte är tillämpbar.

Petri menar i sin avslutning av avhandlingens första del att han visat att en kombination av olika strukturanalytiska metoder bidrar till en djupare förståelse av Strindbergs sagospel. Vidare har han pekat på hur Strindberg utnyttjat folkloristiska källor. Väl inläst i den folkloristiska litteratur som fanns utgiven, fann Strindberg inspiration och motiv i den.

Svanevit, som alltså utkom senare än avhandlingen i övrigt, är ett folkvisedrama. *Svanevit* är inspirerat av medeltidens balladdiktning och även av folktro, och analysen av dramat formar sig till en analys av dess beroende av folklig balladtradition och folktro.

Jag vill nu återknyta till det på sidan 37 i avhandlingens huvuddel formulerade syftet. Folksagans ursprung i det muntliga berättandet avspeglas i den muntligt traderade, och i ett senare skede nedtecknade berättelsen, i dess form och innehåll och i den grundläggande narrativa strukturen. De konstitutiva motiv och mönster som utbildats i folksagan borde då också kunna utläsas som strukturerande principer även i sagospelen. Att undersöka några av de strindbergska sagospelens formella och strukturella mönster blir då avhandlingens övergripande syfte. Syftet är problematiskt. Petri menar att motiv och mönster som utbildats i folksagan då också bör vara strukturerande principer i sagospelen. En enkel fråga: varför? Är det självklart, nödvändigt eller troligt? Om man anser, att samma metoder kan tillämpas på muntligt traderade sagor som på sagospel, så kan man argumentera för den tesen, men det bör inte formuleras som en utgångspunkt i ett syfte. Vi vet ju inte om det förhåller sig så förrän vi har tagit del av argumenten!

Syftet pekar på en stor fråga i avhandlingen, en fråga som inte fått något riktigt övertygande svar. Är det ett metodproblem att tillämpa metoder avsedda att analy-

sera ett muntligt berättande, på sagospel, som trots allt är dramatik? Att Strindberg använder motiv från sagor, och även sägner och folkvisor, är ovedersägligt, men kan man därför analysera hans verk *som* saga, sägen, folkvisa? Petri visar själv att det inte är riktigt säkert. Samtliga Olof Olriks episka lagar gick exempelvis inte att tillämpa på *Lycko-Pers resa*. Jag menar att det på sina ställen i avhandlingen finns olyckliga sammanblandningar mellan formanalys och innehållsanalys. Samtidigt anknyter den ovan berörda problematiken till något väsentligt. Var går genregränserna? Är de viktiga? En berättad saga är naturligtvis något annat än en text avsedd att uppföras på scen. Ändå finns det mycket som förenar. Med den folkloristiska diskussionen om folklorens performance närmar sig både sagan och sägnen dramatiken. Petri berör alltså här något som skulle vara värt en djupare diskussion.

Petri pekar också ut ett område där två vetenskaper möts, etnologi och litteraturvetenskap. Detta faktum är också värt en framtida teoretisk diskussion.

Trots invändningar mot svagheter i de teoretiska resonemangen, liksom mot avhandlingens struktur och avsaknad av konsekvent fokus, vill jag slutligen framhålla att den är välskriven och tar upp intressanta infallsvinklar på Strindbergs sagospel. Till dess förtjänster hör att den tar August Strindbergs inspirationskällor inom den folkliga berättarkonsten på allvar. Jag hoppas till slut att vi kommer att se fler arbeten där Strindbergs beroende av och intresse för folklore behandlas, varför inte också ur ett etnologiskt/folkloristiskt perspektiv?

Katarina Ek-Nilsson, Stockholm

Fredrik Andersson: *Med historien i ryggen. Om den arkeologiska uppgiften*. Institutionen för arkeologi och antik historia. Uppsala universitet 2005. 186 s. English summary. ISBN 91-506-1795-8.

”Kan en avhandling i arkeologi 2005 inledas i en anda av besvikelse?” Med de orden inleder Fredrik Andersson sin avhandling *Med historien i ryggen. Om den arkeologiska uppgiften*. Hans primära syfte är att diskutera arkeologins roll i samtiden (uppgiften) samt att belysa problemen med att utföra denna uppgift med arkeologins ”stora berättelse” i ryggen. Så långt ligger avhandlingen i linje med liknande resonemang på annat håll. Anderssons inledande besvikelse grundar sig i en frustration över att inte finna en position att verka utifrån.

Att fortsätta i det modernistiska projektets anda är för författaren uteslutet och han finner det svårt att presentera ett vederhäftigt alternativ. Andersson verkar med andra ord ha drabbats av det postmoderna tillståndet, en sjuka som hemsökt de flesta humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner de senaste decennierna.

Nu är det dock inte så illa ställt. Avhandlingen visar sig trots allt innehålla en grundläggande diskussion kring arkeologins centrala frågor och problem med stor relevans för den samtida debatten. Författaren har valt att koncentrera diskussionen kring texter av de ledande figurerna inom den s.k. postprocessuella arkeologin därför att "det känts ärligare att möta arkeologin i texter som uttryckligen velat diskutera sin uppgift". Ett något märkligt argument eftersom detta även var centralt tema för exempelvis den processuella arkeologins store man Lewis Binford. Andersson antyder dessutom en personlig "metafysisk tillhörighet" samt "en skuld" till postprocessualismen för att den öppnat dörren för en kritisk och reflekterande arkeologi. Det är oemotståndligt att raljera och påpeka att författaren här har hamnat i "dåligt sällskap" och att det är valet av arkeologiska vänner som gör författaren desillusionerad (något jag återkommer till). Ytterligare en invändning mot valet av diskussionsunderlag är att dessa texter numera är den traditionella arkeologins huvudfåra. Ian Hodder, Michel Shanks och Christopher Tilley kom med viktig kritik på 1980-talet, men det har faktiskt gått nästan tjugo år sedan de viktigaste texterna publicerades. Att man, som författaren påpekar, ofta otåligt gäspar åt postprocessuella tankar idag beror nog inte på att de är ifrågasättande eller teoretiskt utmanande, utan just därför att de i grunden är traditionella och konservativa (åtminstone i Sverige). Som Andersson själv påpekar är det slående hur likformiga våra utsagor fortfarande är trots ett par decennier av postprocessuell kritik och reflexivitet.

Avhandlingens centrala ledmotiv är att diskutera arkeologins gränser och betydelse för sin samtid. Detta gör Andersson strukturerat efter fem huvudteman: tid, narrativ, ursprung, ändamål och "det realistiska". Under dessa rubriker behandlar avhandlingen i huvudsak en lång räckta av teman kring arkeologins praktik, svårigheten att göra något utöver diskursen och metateoretiska resonemang kring kunskap samt relationen mellan förfluten tid och samtid. Strukturen på texten är stundtals mer poetisk än torrt vetenskaplig och är garnerad med citat från såväl vetenskap som populärkultur. Under ytan finner vi dock en välskriven och välorganiserad text

som behandlar de teman den säger sig vilja behandla. Att vissa stycken trots detta är lite pratiga och ibland otydliga beror sannolikt mest på textens ämne. Vissa saker är komplexa och går inte alltid att förenkla i raka meningar eller enkla synteser. Författarens slutsatser av denna genomgång är dock inte speciellt upplyftande. Andersson finner en konservativ, nästan fossiliserad disciplin som inte förmår att berätta något essentiellt om forntiden och som därför inte kan sägas spela någon avgörande roll i samtiden. Han har en poäng här; om inte arkeologin någorlunda självständigt kan bidra med kunskap om oss själva har den som disciplin ett begränsat värde. Precis som historiedisciplinerna i sina bästa stunder kan komma med viktiga argument i den samtida debatten borde även arkeologin kunna göra det. Det som utmärker arkeologi från närliggande discipliner är det stora tidsdjupet; att ta tid och dess olika effekter på allvar är därmed viktigt och det är förvånande hur få arkeologer (och historiker) som verkligen gör detta.

Det stora problemet för arkeologin idag, menar Andersson, är att kritisk arkeologi tenderar att assimileras och desarmeras av den traditionella "stora berättelsen". Den förmår aldrig att åstadkomma någon reell förändring av våra bilder av förhistorien. Det är Hayden Whites gamla tes om den om historiska berättelsens inbyggda begränsningar som spökar här. Whites kritik är viktig och innehåller många poänger, men att dra hans teser till sin spets är att gå för långt. Andersson menar exempelvis att genusarkeologin har "svårigheter att utmana historien på ett mer radikalt sätt än i formen av en kvinnohistoria". Den blir så att säga bara en variant eller spegelbild av den vanliga moderna historien. Detta är dock bara delvis sant, genusforskningen är kanske det enda teoretiska perspektiv som faktiskt fått genomslag även i den breda färan av traditionell arkeologi. På ett plan har den förändrat vår syn på förhistorien i grunden samtidigt som den ifrågasätter samtidens patriarkala strukturer. Den feministiska kritiken har just öppnat en dörr genom att påvisa hur det som en gång var otänkbart och absurt faktiskt numera är tänkbart och till och med verifierbart! Detta kan belysas med en blänkare som stod att läsa i *Göteborgs-Posten* för några år sedan. Två tonåriga feministiska aktivister beskrev hur deras sak fått stöd från ovanligt håll. De hade läst en 5-poängs sommarkurs i arkeologi och fått lära sig att kvinnor under stenåldern inte alls var passiva samlare eller krukmakerskor och därmed att kvinnans underordning inte har några (för)historiska rötter. Av detta följer den viktiga insikten att andra ideologier än våra samtida är möjliga. I detta fall spelar arkeologin en roll i sam-

tiden, den behöver inte vara "harmlös". Vill vi nå längre och även övertyga sociologer och filosofer om andra utmanande förhistorier måste vi dock jobba hårdare med både empiri och argument, men inget talar mot att det skulle vara möjligt.

En viktig poäng i detta sammanhang är valet av de modeller som brukas av arkeologer. Andersson har helt rätt i att de ofta är de samma i gamla och nya texter. Här ligger en stor uppgift framför arkeologin. För att kunna skriva en självständig och provokativ förhistoria *måste* vi tillåta oss att testa och uppfinna fler och mer komplexa modeller. Här kan vi inte bara spegla vår samtids värderingar eller oreflekterat importera modeller från antropologin. Vi bör snarare våga använda fantasi och kreativitet i vår syn på livet i en förgången tid och plats. Problemet med arkeologins berättande är enligt Andersson att vi objektifierar det förflutna; vi organiserar och neutraliserar våra rön till att anpassas till den rådande diskursen vilken därför inte utgör något hot mot "ordningen". Det är en tankegång i linje med Michel Foucaults diskussioner kring kunskap och makt och den moderna diskursens starka tendens att skilja på sant och falskt. Det är uppenbart att det finns en bred fåra av konservativ arkeologi som i grunden inte har förändrats sedan Thomsens och Montelius dagar. Detta innebär dock inte att inget förändras, det är bara inte lika uppenbart för oss vad som kommer att bli resultatet i en nära framtid och vad som kommer att försvinna i tystnad. Ett av Anderssons problem ligger just i svårigheterna att kunna bedöma och tolka sin egen samtid. Tyvärr är det en olöslig uppgift att förstå hur det sedan-länge-förflutna relaterar till det nyligen-förflutna och vidare till det vi kallar nutid eller samtid och framtid. Problemet kan inte formuleras som två totaliteter eftersom varken dåtid eller nutid är heterogena och essentiella, de är tomma begrepp som vi använder för att täcka något obeskrivbart. Därmed är det ganska meningslöst att hävda att våra tolkningar av förhistorien endast skulle spegla vår egen samtid. Naturligtvis skulle ingen påstå att det vi skriver är någon absolut och evig sanning, men det arkeologiska materialet kan faktiskt inte tolkas hur som helst oavsett inom vilken social kontext analysen görs. Den materiella kulturen är fångad i tid och rum, vilket inte tillåter ett oändligt antal olika tolkningar. Vår syn på förhistorien kan därför knappast sägas bero på samtiden, men den är ofrånkomligen påverkad av denna *i olika grad*. Ett belysande exempel kan man finna i diskussionen kring de tidiga fynden av dinosauriefossil i början på 1800-talet. Det måste ha varit en svår uppgift att ställa om tankarna

från en biblisk världsbild till att acceptera att jorden en gång befolkats av jätteödlor. Faktum är att man trots den rådande bibliska ideologin lyckades tolka de mystiska fossil man fann *utan att ha några färdiga referensramar!* Den som envist hävdar den tomma frasen att vi inte kan arbeta utan analogier bör betänka detta förlopp. Vi kan föreställa oss det okända (förflutna) i olika grad om vi vill, det är inget privilegium endast förunnat science fiction-författare. Genom att utgå från vad vi faktiskt ser i det arkeologiska materialet, dess interna rumsliga och temporala länkar, kan vi säga en hel del om vad som kan ha hänt på olika platser i förhistorien. Det vi bör akta oss för är att låta våra förutfattade meningar hindra oss att se och väga olika tänkbara tolkningar till vad som är rättvist i förhållande till den information vi har att tillgå. Det finns alltid ett "ludd" kring varje stor berättelse som i sig bär möjligheten att initiera nya diskurser eller åtminstone öppna dörrar för möjligheten att ställa nya frågor.

Ett annat problem i arkeologins stora berättelse ligger enligt Andersson i dess narrativa form. Den är teologisk i det att den självklart leder från den förhistoriska (primitive) Andre till oss själva idag. Man skulle grovt kunna uttrycka det som att *vi* idag alltid är svaret på våra frågor om forntiden. Det är helt riktigt att en narrativ berättelse har en inbyggd riktning som påverkar framställningens möjligheter, men det står väldigt illa till om vi inte skulle kunna överkomma dessa begränsningar och trots allt göra viktiga och intressanta utsagor om förhistorien. Ett sätt är att istället *utnyttja* den narrativa formens kraft i syfte att tydliggöra en förhistorisk situation. Ett i mitt tycke bra exempel på ett sådant narrativt experiment som passar arkeologins material väl är Karin Salomonssons analys av arbetarklasskvinnor på glid i 1950-talets Malmö. Hon använder sig av parallella skönlitterära texter för att fylla ut vad de torra dokumenten (polisrapporter och socialvårdsutlåtanden) inte förmår förmedla och söker på så vis ge en större förståelse för de inblandade människornas motiv och upplevelser. Liknande försök har gjorts av arkeologer, men tyvärr har resultatet inte alltid blivit så lyckat. Problemen ligger inte bara i bristen på förmåga till litterär gestaltning, men även på våra traditionella fiktioner. Vi riskerar att inte kunna lyfta oss ur klichéerna och det dramatiska eftersom det vardagliga kanske är det svåraste att gestalta även för en erfaren författare. Dock finns exempel på ett flertal historiker som klarar denna uppgift och det är inte otänkbart att fler arkeologer lyckas med detta.

Avslutningsvis vill jag återkomma till författarens val

av diskussionsunderlag. En huvudanledning till författarens desillusion ligger sannolikt att finna i valet av texter han diskuterar. Man skulle t.o.m. kunna säga att resultatet från början torde vara följdriktigt och uppenbart. Den postprocessuella kritiken var viktig för arkeologin, det behövdes en reaktion mot den processuella arkeologins deterministiska synsätt, därmed är det inte självskrivet att *hermeneutik* skulle vara det enda alternativet. Det är i efterhand märkligt att Hodder valde just Collingwood som inspiration när andra till arkeologin närstående discipliner närmade sig olika poststrukturella perspektiv. Istället för att vända sig till Foucault och Derrida fastnade man så småningom hos Paul Ricoeur och därmed i en långdragen och meningslös diskussion om man kan läsa ting som text. Dessa försök av postprocessuella arkeologer att jämkä samman hermeneutik med poststrukturalism resulterade bara i nya problem, de är i grunden oförenliga synsätt. Man kan faktiskt inte på samma gång poängtera heterogenitet och mångfald i de samhällen man studerar samtidigt som man anser sig kunna tolka dess materiella kultur via en homogen hermeneutisk horisont. Vem är denna Andre vi söker att förstå? Är det en han eller hon, ung eller gammal, kort eller lång, tjock eller smal? Är denne Andre privilegierad eller utan maktposition, bildad eller obildad? På vilket sätt tänker vi oss att denna mångfald av Andre har något gemensamt som vi kan förstå eller använda som tolkningsram för våra analyser? Det finns naturligtvis gemensamma strukturer och mönster i tankesätt och handling som vi kan försöka nå en uppfattning om. Vi kan dock aldrig förstå den Andre, möjligtvis kan vi ha

förståelse *för* eller en förståelse *om* det förflutna.

Det är olyckligt att den tolkande arkeologin inte förmått släppa hermeneutiken och istället tagit sig an mer poststrukturella perspektiv. De försök som gjorts kan inte sägas vara speciellt lyckade. Analyserna är ofta alltför fyrkantiga och man läser Foucaults och Derridas arbeten som de vore ikoniska texter (något som författarna själva kraftigt skulle motsätta sig). Kanske förhåller det sig på det viset att många arkeologer hyser en så stark vilja att kunna förstå individen (såväl i forntiden som sig själva) vilket gör att man bortser från, eller försöker bortförklara, att det faktiskt inte är möjligt? Det är därför viktigt att poängtera att en poststrukturalistisk inspirerad arkeologi inte behöver vara subjektstentlig eller enbart söka sociala strukturer. En sådan strukturell analys av handling och materialiteter kan därutöver med fördel användas som bas för olika kreativa och subjektiva berättelser i Karin Salomonssons anda.

Utifrån denna bakgrund är Anderssons egen narrativ teleologisk i den meningen att valet av textunderlag (hermeneutisk postprocessuell arkeologi) ofrånkomligen leder till en problematisk slutsats. Hade författaren även ifrågasatt hermeneutiken som epistemologisk grundbult i det postprocessuella projektet hade han kunnat angripa problemen från andra håll och därmed kanske undvikit att sluta i den "pessimistiska förståelse" som nu blev fallet. Det är dock min förhoppning att Andersson kan fortsätta att likt Derrida "förråda sina mästare" och med ett mer optimistiskt sinne göra spännande, intressant och viktig arkeologi även i framtiden.

Fredrik Fahlander, Göteborg